

*Л. С. Іванова,
к. е. н., доцент, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0001-8405-3529*

DOI: 10.32702/2306-6806.2020.11.54

РОЛЬ І МІСЦЕ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ САМОВРЯДУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ У СУБ'ЄКТИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СФЕРІ АГРОБІЗНЕСУ

*L. Ivanova,
PhD in Economics, Associate Professor, Bila Tserkva National Agrarian University*

THE ROLE AND PLACE OF LOCAL GOVERNMENTS IN THE TRANSFORMATION PROCESS
OF PERSONAL PEASANT ECONOMY INTO BUSINESS ENTITIES IN THE FIELD OF AGRIBUSINESS

У статті розкрито роль і місце місцевих органів самоврядування в процесі трансформації особистих селянських господарств у суб'єкти підприємницької діяльності в сфері агробізнесу. Партнерська взаємодія сільських бібліотек, які фінансуються за рахунок коштів сільської об'єднаної територіальної громади з місцевими органами влади, направлена на вирішення проблем комплектування фондів, зміцнення її матеріально-технічної бази, розвиток сучасних інформаційних технологій, реалізацію інноваційних проєктів, впровадження у практику бібліотек нових форм проведення фахових публічних заходів.

Встановлено, що важливим напрямом державної та регіональної підтримки функціонування ОСГ, які спеціалізуються на вирощуванні продукції рослинництва, є закупівля лишків. Вважаємо, що закупівлі сільськогосподарської продукції, виробленої такими господарствами, мають здійснювати заготівельними організаціями за рахунок коштів об'єднаних територіальних громад за умови забезпечення вільного доступу всіх зацікавлених осіб до інформації про закупівельні ціни на продукцію рослинництва і терміни постачання в разі отримання за неї громадянами-власниками ОСГ попередньої оплати. Зазначена інформація публікується заготівельними організаціями в засобах масової інформації, а також доводить-ся до загального відома в інший спосіб.

The article sets out the role and place of local governments in the transformation process of personal peasant economy into business entities in the field of agribusiness. Partnership of rural libraries, financed by the rural united territorial community with local authorities, is aimed at solving the problems of funds acquisition, strengthening its material and technical base, development of modern information technologies, implementation of innovative projects, new forms introduction of libraries conducting professional public events. We consider that such an event will facilitate the organization of client places for remote video meetings with specialists of agricultural advisory services, trainings on joint business projects development, as well as the latest activities, social protection management and other institutions.

It is defined that an important area of state and regional support for the operation of personal peasant economy (PPE), which specialize in growing crop products, is the purchase of surplus. We believe that the procurement of agricultural products produced by such farms should be carried out by procurement organizations at the expense of the united territorial communities, provided that all interested parties have free access to information on purchase prices for crop products and delivery times if received by PPE owners prepayment. This information is published by procurement organizations in the media, and is also made public in another way.

In our opinion, the support centers and personal peasant economy development of the population will be the connecting link of procurement organizations with personal peasant farms and bodies of united territorial communities. Local self-government bodies through a system of information and analytical support and centers for support and development of personal peasant economy (CSDPE) can coordinate the activities of procurement organizations and other business entities in the formation of rational conditions for the development of PPE, organize the purchase of agricultural products and raw materials, provide a range of services.

Ключові слова: особисте селянське господарство, сільська громада, органи місцевого самоврядування, сільськогосподарська продукція, суб'єкти підприємницької діяльності.

Key words: personal peasant economy, rural community, local self-government bodies, agricultural products, business entities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Особисті селянські господарства (ОСГ) пройшли тривалий історичний шлях, довівши свою життєздатність і стійкість. У сучасних умовах функціонування аграрної економіки вони відіграють важливу роль у забезпеченні населення продуктами харчування, а підприємств харчової промисловості — сільськогосподарською сировиною, сприяють зайнятості сільського населення. За даними Державної служби статистики України, в 2018 р. налічується 3,9 млн особистих селянських господарств, які мають у своєму розпорядженні 2,5 млн га сільськогосподарських угідь (у середньому по 0,64 га на одне господарство населення), що дало змогу сконцентрувати в них 98,1 % загального виробництва картоплі, 85,6 % — овочів, 78,4 % — фруктів, 72,6 % — молока.

Ведення виробничої діяльності в особистих селянських господарствах характеризується високим рівнем використання живої праці, створенням передумов для вторинної зайнятості сільського населення, а в умовах прояву деструктивних явищ у суспільно-політичному житті країни вони є основним місцем прикладання праці та розглядаються як стабілізуючий чинник впливу негативних соціальних процесів.

Враховуючи низьку купівельну спроможність сільського населення, особисте селянське господарство слугує джерелом забезпечення своїх членів продуктами харчування, а враховуючи наявність родинних і неформальних зв'язків — і для інших сільських та міських домогосподарств. Окрім того, в умовах недостатнього рівня фінансового забезпечення сільського населення доходи від реалізації продукції, отриманої від особистого селянського господарства, є одним з основних джерел формування сукупних ресурсів сільських домогосподарств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання економічної природи функціонування особистих селянських господарств ґрунтовано вивчали відомі українські вчені: І. Баланюк, І. Демчак, Г. Калетнік, І. Свиноус, С. Кальченко, М. Кропивко, А. Мазур, В. Месель-Веселяк, О. Шпикуляк та інші дослідни-

ки. Їхні розробки мають вагоме значення і слугують основою для формування сучасних економічних поглядів щодо перспектив функціонування особистих селянських господарств та створення на їх основі малих суб'єктів підприємницької діяльності у сфері агробізнесу в умовах трансформації економічних відносин в Україні.

У нинішніх економічних умовах, коли особисті селянські господарства стали основними товаровиробниками окремих видів сільськогосподарської продукції, постає необхідність комплексного оцінювання їхньої діяльності з метою з'ясування основних чинників стійкості за загрозливих проявів деструктивних явищ у суспільно-політичному житті країни.

Вищеперелічені аспекти дослідження особливостей функціонування діяльності ОСГ зумовили виокремлення комплексу завдань, розв'язання яких розглядається як надзвичайно важливе для стійкого функціонування аграрного сектору України, наповнення вітчизняною сільськогосподарською продукцією внутрішнього ринку країни та створення надійного механізму соціального захисту населення в період прояву кризових явищ в економіці держави.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо трансформації особистих селянських господарств у фермерські за підтримки органів місцевого самоврядування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Нині слід відзначити низький рівень інформаційного забезпечення ОСГ та інших дрібних виробників на селі щодо цінової ситуації на споживчому ринку і заходів з організації роздрібного продажу товарів безпосередньо виробниками. Це питання повинно вирішуватися шляхом створення в Україні цілісної системи інформаційно-аналітичного забезпечення агропромислового комплексу України, яка б передбачала: підготовку щоденних, щотижневих, щомісячних, щоквартальних інформаційно-аналітичних звітів та довідок про цінову

ситуацію на продовольчих ринках; надання оперативної інформації про заходи на місцевому та загальнодержавному рівні щодо підтримки сільгоспвиробників усіх форм власності, а також вичерпну інформацію про умови та можливості участі у таких заходах; формування бази даних про рух продовольчих товарів на внутрішньому і зовнішніх ринках, їх залишки, переробку тощо; інформацію про кращу сільськогосподарську практику, у т.ч. новітні технології вирощування, зберігання та переробки продукції; іншу актуальну інформацію, яка сприятиме формуванню сільськогосподарськими виробниками прогнозованої виробничої та збутової політики [1].

Вважаємо, що важливу роль у формуванні інформаційно-аналітичного забезпечення функціонування особистих селянських господарств та розвитку на їх основі суб'єктів малого бізнесу в сфері агропідприємництва повинні відігравати сільські бібліотеки. Метою економічного партнерства з суб'єктами агропідприємництва для бібліотек може бути інформаційна підтримка місцевого бізнесу, залучення позабюджетними коштами на розвиток бібліотечних ресурсів, удосконалення обслуговування. Цей різновид партнерства в Україні тільки набуває розвитку. Дуже часто взаємодія бібліотек із бізнес-структурами обмежується одержанням інформаційної або спонсорської допомоги. Форми співпраці, в яких бібліотека позиціонує себе як інститут сприяння розвитку бізнесу, найбільш активно розвиваються у сільській місцевості. Сільські бібліотеки повинні надавати власникам особистих селянських господарств, фермерам інформацію про новітні методи обробки землі, сорти культур, види добрив, розведення домашніх тварин, утримання бджіл, ринки збуту продукції тощо. Заслугове на увагу досвід сільських бібліотек Миколаївщини на допомогу реалізації пілотного проекту бізнес-розвитку плодоовочівництва для дрібних і середніх фермерів та власників особистих підсобних господарств з вирощування й збуту плодоовочевої продукції [2]. Цей проект функціонує в південних областях України за сприяння Міністерства закордонних справ, торгівлі й розвитку Канади та має на меті підвищення прибутків малих і середніх виробників плодоовочевої продукції. Районні та сільські бібліотеки Миколаївщини активно поширюють інформацію про проект серед домогосподарств. Значним поштовхом для залучення учасників проекту став конкурс для бібліотек "Допоможи своєму односельцю стати учасником Українського проекту бізнес-розвитку плодоовочівництва". За його результатами кількість учасників проекту збільшилася зі 100 осіб у жовтні 2015 р. до понад 2 тис. у січні 2016 р. [177—180].

Вважаємо, що на території України повинна реалізувати інноваційна модель сучасної сільської бібліотеки як багатofункціонального інформаційно-культурного, просвітницького центру із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Сільська бібліотека, на нашу думку, має обслуговувати також й різні категорії місцевого населення, організовувати доступ до правової та ділової інформації, стати головним елементом соціально-культурної інфраструктури села, здатною залучити зовнішні ресурси, надати імпульс процесам соціальних перетворень на селі. Вважаємо, що на їх основі створюється можливість створити центри підтримки функціонування ОСГ та малого бізнесу в сфері агро бізнесу.

Партнерська взаємодія сільських бібліотек, які фінансуються за рахунок коштів сільської об'єднаної територіальної громади з місцевими органами влади, направлена на вирішення проблем комплектування фондів, зміцнення її матеріально-технічної бази, розвиток сучасних інформаційних технологій, реалізацію інноваційних проектів, впровадження у практику бібліотек нових форм проведення фахових публічних заходів. Вважаємо, що такий захід сприятиме організації

клієнтських місць для дистанційних відеозустрічей з фахівцями сільськогосподарських дорадчих служб, тренінгів із спільної розробки бізнес-проектів, а також новітніх видів діяльності, управління соціального захисту та інших установ. Таким чином, фахівці сільських бібліотек зможуть надавати послуги для маломобільних груп населення, а також диверсифікувати сферу своєї поточної діяльності.

На нашу думку, з розвитком комунікаційних технологій і накопичення сільськими бібліотеками інформації в електронному вигляді кількість віддалених користувачів буде з кожним роком зростати. Очевидно, що розвиток інформаційного та юридичного обслуговування, створення інформаційних центрів ОТГ на базі сільських бібліотек зменшить трансакційні витрати господарств, що сприятиме ефективному господарюванню.

Важливим напрямом державної та регіональної підтримки функціонування ОСГ, які спеціалізуються на вирощуванні продукції рослинництва, є закупівля лишків. Вважаємо, що закупівлі сільськогосподарської продукції, виробленої такими господарствами, мають здійснювати заготівельними організаціями за рахунок коштів об'єднаних територіальних громад за умови забезпечення вільного доступу всіх зацікавлених осіб до інформації про закупівельні ціни на продукцію рослинництва і терміни постачання в разі отримання за неї громадянами-власниками ОСГ попередньої оплати. Зазначена інформація публікується заготівельними організаціями в засобах масової інформації, а також доводиться до загального відома в інший спосіб.

Сільські громадяни, які ведуть ОСГ, звертаються в заготівельні організації за інформацією про закупівлі сільськогосподарської продукції, в тому числі й на умовах попередньої оплати. У разі згоди громадяни-власники особистого селянського господарства з умовами закупівель, заготівельна організація укладає з ним договір купівлі-продажу сільськогосподарської продукції та здійснює її попередню оплату. Величина попередньої оплати за сільгосппродукцію заготівельних організацій громадянами-власниками ОСГ, обумовлюється в укладених ними договорів [3]. Саме тому необхідно реформувати і вдосконалювати відносини заготівельних організацій із власниками ОСГ, а визначальним елементом у цьому є створення центрів підтримки і розвитку особистих селянських господарств населення (ЦПРОСГ).

Важливо відзначити і те, що ЦПРОСГ є структурними підрозділами заготівельних організацій. На території об'єднаної територіальної громади вони спільно з місцевими органами самоврядування координують діяльність заготівельників із власниками ОСГ у сільських населених пунктах щодо організації закупівель продукції рослинництва тощо. Нами пропонується зосередити увагу центрів підтримки і розвитку особистих селянських господарств на вирішенні таких завдань:

1. Створення в ОТГ ефективної системи закупівель і реалізації сільськогосподарської продукції, виробленої ОСГ з подальшою реалізацією її кінцевим споживачам.

2. Сприяння власникам ОСГ у нарощенні обсягів виробництва продукції рослинництва шляхом забезпечення достатньої кількості насіння сільськогосподарських культур, саджанців плодкових дерев і винограду: проведення інформаційних консультацій, а також семінарів, конференцій, виставок, ярмарків тощо.

3. Надання жителям сільських населених пунктів комплексу послуг, у тому числі побутових.

Вважаємо, що торговельні площі ЦПРОСГ можна розташовувати в торговельних закладах колишньої сільської споживчої кооперації як спеціалізовані секції: насіння елітних сортів картоплі, зернових і зернобобових культур, трав, овочевих і квіткових культур; мінеральних добрив, ґрунту; засобів захисту рослин; літератури з питань тваринництва, рослинництва, ведення домашнього господарства; електропобутових товарів;

сільськогосподарського інвентаря; будівельних матеріалів та ін.

Отже, на нашу думку, центри підтримки та розвитку особистих селянських господарств населення будуть з'єднаною ланкою заготівельних організацій з особистими селянськими господарствами та органами об'єднаних територіальних громад. Органи місцевого самоврядування через ЦПРОСГ можуть координувати діяльність заготівельних організацій та інших суб'єктів господарювання щодо формування раціональних умов розвитку ОСГ, організувати закупівлю сільськогосподарської продукції і сировини, надавати комплекс послуг.

До сьогодні вважається, що діяльність селянського господарства з виробництва сільськогосподарської продукції орієнтована переважно на споживання ним продукції [4]. Слід зазначити, що на сьогодні не враховуються суттєві структурні зміни, які відбулись в останні десятиріччя в цій сукупності виробників, адже майже кожне четверте із цих господарств підвищило рівень своєї товарності та більш ніж 80 % власної виробленої продукції спрямовує на продаж, а не для споживання всередині господарства [5]. З одного боку, така діяльність має соціальну спрямованість, це сфера отримання доходів сільськими жителями, для багатьох вона — єдине реальне джерело доходів для формування сімейного бюджету, а з іншого — за рахунок цього сектору держава досягає належного рівня продовольчої безпеки.

Особливістю індивідуально- та сімейно-самозайнятих форм господарювання є використання активів, які знаходяться у спільно-сумісній власності членів сім'ї незалежно від того, для скількох із них самостійне господарювання є основним видом діяльності. Також має певні відмінності й характер трудових відносин між ними, які базуються на солідарно- та взаємовідповідальності, а не на відносинах найму.

Практично в усіх країнах ЄС громадяни мають право займатися сільськогосподарською діяльністю без реєстрації юридичної особи, декларативно сповістивши про це податкові органи [6]. Оподаткування такої діяльності громадян здійснюється згідно з національними законами про податки з доходів (прибутків) фізичних осіб, а окремих розділах, яких визначено відповідні законодавчі межі, зокрема щодо можливості нормативного обрахування податкової бази (наприклад, у Німеччині таке опційне право мають громадяни в разі, якщо господарюють самостійно та їхня ферма не перевищує за розміром (у розрахунку на одного члена) 20 га чи 50 корів, норматив доходу з одного гектара в цій країні рівний 350 євро з 1 га сільськогосподарських земель та 50 євро з 1 га лісових насаджень), нульових ставок податку на дохід у межах певної величини (в Німеччині — до 8354 євро на дорослого та 7008 євро додатково на кожну дитину, у Франції — до 5963 на дорослого та до 2982—5963 євро на дитину, в Іспанії відповідно — до 5150 та 1836—4182 євро).

Отже, можна стверджувати, що в країнах ЄС, застосовується окреме регулювання та спеціальні податкові режими і податкові ставки щодо діяльності громадян, які займаються сільськогосподарською діяльністю власноруч, на відміну від українського законодавства, яке передбачає групи платників єдиного податку, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, так званих "спрощенців", для торговельної діяльності, підприємництва, юридичних осіб із спеціалізацією у сільськогосподарському виробництві, але яке не передбачає виділення в окрему групу самостійно господарюючих в аграрній сфері фізичних осіб.

Вище було відзначено, що значна частина ОСГ приховано займається підприємницькою діяльністю і навіть при перевищенні встановлених земельних нормативів не реєструється у формі фермерського господарства (ФГ) з певних причин. По-перше, це тягне за собою обов'язок

сплати крім податку з одержуваного доходу сум обов'язкових страхових внесків. По-друге, оформлення як фермерського господарства або індивідуального підприємства веде до додаткового адміністративного навантаження у вигляді обов'язкового заповнення й подання податкових декларацій та інших видів звітностей. Все це створює підґрунтя для приховування доходів від ведення особистого селянського господарства, а отже, призводить до ненадходження доходів, насамперед, до бюджету ОТГ. У цьому аспекті важливо відзначити, що навіть наявність ряду фіскальних преференцій для ФГ не є дієвим стимулом до постановки на облік ОСГ як реальних платників з доходів [7].

На нашу думку, надання права сплати фіксованого податку є одним з найбільш ефективних варіантів оподаткування підприємницької діяльності власників ОСГ. По-перше, законодавством передбачено можливість отримання дозволу не на повний рік, а на кілька місяців, що відповідає сезонному характеру сільськогосподарського виробництва. По-друге, платниками фіксованого податку можуть бути визнані тільки індивідуальні підприємці, що передбачає обов'язкову реєстрацію ОСГ як суб'єкта підприємницької діяльності — фізичної особи з відповідною сплатою фіксованого податку та єдиного соціального внеску.

На сьогодні правове регулювання діяльності селян з виробництва сільськогосподарської продукції в Україні надає значно менше економічних свобод і преференцій порівняно із законодавством європейських, особливо західноєвропейських країн. Це стосується правового регулювання й інших видів індивідуальної діяльності громадян і характерно для більшості пост-соціалістичних країн.

Поряд із цим слід відмітити, що набув чинності Закон України 1067-VIII від 31.03.2016 р. "Про внесення змін до Закону України "Про фермерське господарство" (щодо стимулювання та створення діяльності сімейних фермерських господарств)", який визначив правові засади створення та діяльності сімейних ферм та суттєво розширив правові свободи для жителів сільської місцевості господарювати на рівні із юридичними особами. Однак у Податковому кодексу України все ще залишається не врегульованою можливістю реєстрації громадян, які відповідають вимогам зазначеного Закону, господарюючи самостійно чи сім'ями, як платників податків. Тобто вичерпної легалізації їх діяльності з боку держави доки не забезпечено. Отже, вони продовжують знаходитись не в рівних конкурентних умовах порівняно з фермерськими та іншими сільгоспвиробниками, не мають можливості виходу на організовані ринки для реалізації на них результатів своєї праці за легальними схемами і ринковими цінами.

Вирішити цю проблему можливо лише шляхом забезпечення комплексу умов для добровільного перетворення ОСГ у сімейні фермерські господарства — одночасного з набуттям статусу юридичної особи або фізичної особи-підприємця виробника сільськогосподарської продукції, повноцінного соціально-пенсійного обслуговування виходу на організований аграрний ринок у статусі товаровиробників. Ідентифікація у податковому полі та в системі соціального захисту членів таких господарств, стимулювання створення на їх основі сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, навчання членів домогосподарств ефективно господарювати а, головне, виробляти продукцію, яка б за якістю відповідала стандартам законодавства України і СОТ [8].

Вважаємо, що основні напрями податкової політики мають бути зорієнтовані на формування сприятливого податкового клімату та налагодження партнерських відносин між державою і бізнесом. Беручи до уваги той факт, що вести суцільний податковий контроль за сплатою ОСГ податків зараз неможливо, держава повинна визначити найбільш виважений варіант — здійснювати таку податкову політику, яка б сприяла залу-

ченню ОСГ у правове податкове поле. Вважаємо, що нині набуває важливості завдання щодо запровадження оподаткування сукупного сімейного доходу. Дохід від ведення ОСГ буде визначатися, виходячи з площі сільськогосподарських угідь, утримуваного поголів'я сільськогосподарських тварин і птиці в перерахунку на умовні голови та норматив доходу з одиниці площі й умовної голови.

Однак для досягнення зазначених цілей вважаємо за доцільне ввести для платників 2-ї групи самостійну категорію платників — особисті селянські господарства, з встановленням сплати фіксованого податку та єдиного соціального внеску (за аналогією з оподаткуванням самозайнятих осіб). Це не призведе до потреби обов'язкової реєстрації індивідуального підприємця. Крім того, доцільно передбачити перерахунок податку залежно від фактичних результатів підприємницької діяльності. З урахуванням запропонованих змін новий "податок на присадибні ділянки" сприятиме зростанню доходів місцевих бюджетів.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи вищезазначене, обґрунтованим буде висновок, що комплексний механізм підтримки розвитку ОСГ має спрямовуватись на вирішення низки важливих завдань, зокрема: удосконалення нормативно-правової бази, що регулює діяльність і державну підтримку цих господарств; розробка кредитно-фінансових механізмів підтримки розвитку ОСГ; покращення доступу їх до ринків матеріально-технічних ресурсів і ринків збуту; здійснення заходів щодо просування виробленої ними продукції на ринки; інформаційного та консультативного обслуговування власників особистих селянських господарств.

Ефективним інструментом розширення доступу ОСГ до фінансових послуг є програми мікрофінансування. Для малого сільського агробізнесу кредитні кооперативи в сучасних умовах стають одним з основних кредитних інститутів, що забезпечують стійкість їх господарської діяльності. Окрім того, позитивний вплив на підвищення дієвості держави матиме підтримка через субсидування особистих селянських господарств.

Література:

1. Онисько С.М., Шматковська Т.О. Соціально-економічні умови функціонування особистих селянських господарств. *Економіка АПК*. 2009. № 12. С. 104—109.
2. Соловяненко Д. Статистика використання інтернет-технологій у бібліотеках України. *Бібліотечний вісник*. 2007. № 1. С. 6—19.
3. Андріїв В.І., Коверко Ю.А. Розвиток особистих селянських господарств: інституційні аспекти. *Агросвіт*. 2014. № 18. С. 19—22.
4. Варченко О.М. Сучасний стан та проблеми розвитку особистих селянських господарств в Україні. *Вісник аграрної науки*. 2013. № 11. С. 55—59.
5. Приходько І.П. Особисті селянські господарства як елемент інтеграційних зв'язків у системі АПК. *Держава та регіони. Серія: Економіка і підприємництво*. 2004. № 1. С. 211—214.
6. Малік М.Й., Заяць В.М. Теоретичні засади та напрями трансформації особистих селянських господарств. *Економіка АПК*. 2013. № 5. С. 87—95.
7. Мельник Л.Ю. Стан і перспективи трансформації особистих селянських господарств у агробізнесові господарства. *Агросвіт*. 2016. № 8. С. 9—14.
8. Лысенко Е.Г. Концептуальные основы устойчивого развития личных подсобных хозяйств. М.: Россельхозакадемия, 2008. 257 с.

References:

1. Onys'ko, S.M. and Shmatkovs'ka, T.O. (2009), "Socio-economic conditions for the functioning of personal farms", *Ekonomika APK*, vol. 12, pp. 104—109.

2. Solovianenko, D. (2007), "Statistics on the use of Internet technologies in libraries of Ukraine", *Biblioteknyj visnyk*, vol. 1, pp. 6—19.

3. Andriiv, V. and Koverko, Yu. (2014), "Development of individual households: institutional aspects", *Agrosvit*, vol. 18, pp. 19—22.

4. Varchenko, O.M. (2013), "The current state and problems of development of personal farms in Ukraine", *Visnyk ahrarnoi nauky*, vol. 11, pp. 55—59.

5. Prykhod'ko, I.P. (2004), "Personal farms as an element of integration in the agro-industrial complex", *Derzhava ta rehiony. Serii: Ekonomika i pidpriemnytstvo*, vol. 1, pp. 211—214.

6. Malik, M.J. and Zaiats', V.M. (2013), "Theoretical principles and directions of transformation of personal farms", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 87—95.

7. Melnik, L. Vasil'ev, S. and Oleksuk, V. (2016), "The current state and prospects for transformation of personal peasant farms in the agricultural business economy", *Agrosvit*, vol. 8, pp. 9—14.

8. Lysenko, E.H. (2008), *Kotseptual'nye osnovy ustoychivoho razvytyia lychnykh podsobnykh khoziajstv [Conceptual framework for sustainable development of personal subsidiary plots]*, *Rossel'khozakademyia*, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2020 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292